

KUNSTEN AT LYTTE

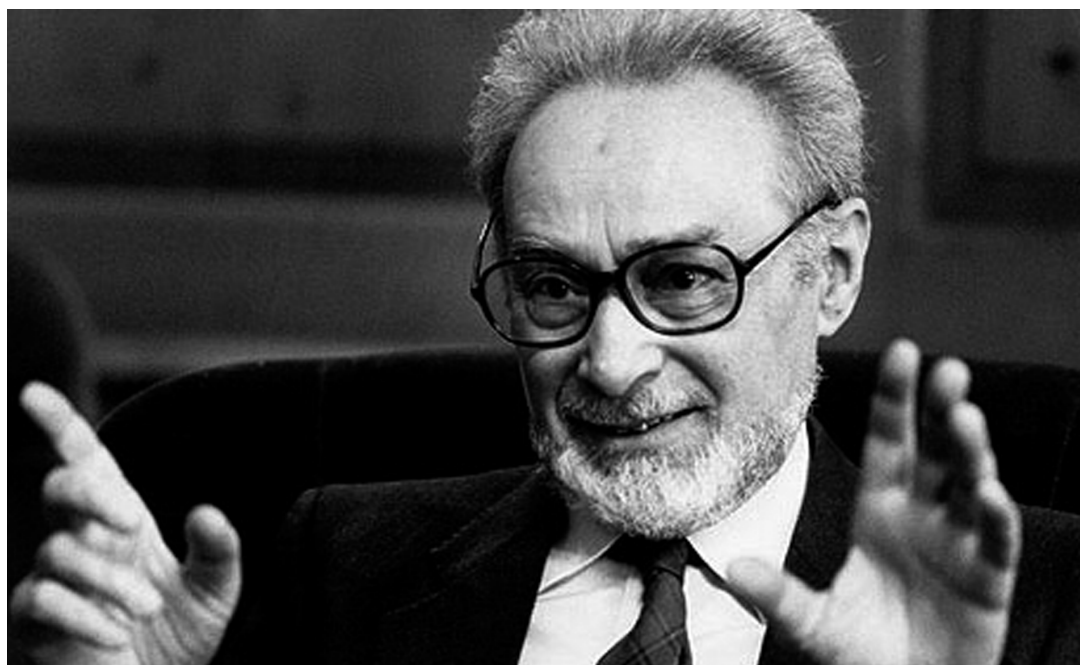
– VI LEVER I EN KULTUR, DER TALER MERE, END DEN LYTTER.

AF LES BACK

Faussone, helten i Primo Levis roman *La chiave a stella* (der findes på engelsk med titlen *The Wrench*), er en vanskelig mand. Han har som rigger tilbragt hele sit voksne liv med at rejse jorden rundt og betjene høje kraner. Trods den dramatiske karakter af sine eventyr er Faussone ikke den fødte historiefortæller. Romanens fortæller nævner, at han ofte føler sig fristet til at afbryde ham og lægge ord i munden på ham og ødelægge hans historier, før de overhovedet er blevet fortalt. Han indser, at “ligesom man kan tale om en historiefortællings kunst, der er strengt kodificeret efter tusinder af erfaringer med at prøve sig frem, kan man også tale om kunsten at lytte, en kunst, der er lige så gammel og ædel, men som – så vidt jeg ved – aldrig er blevet forsynet med noget regelsæt, nogen norm.”¹⁾ Den ro og tålmodighed, det kræver at være åben for fortællingen af historien, er et vigtigt bidrag til fortællings kunst. For som Levi skriver, “kan et uopmærksomt eller fjendtligt publikum tage modet fra enhver lærer eller forelæser, [mens] et venligt publikum giver [fortælleren] styrke”.²⁾ Kunsten at lytte praktiseres hos Primo Levi ved at afholde sig fra at tale og ved at give taleren mulighed for at blive hørt. Det at lytte er en aktiv proces, en form for opmærksomhed, man kan udvikle, og som man ikke kan tage for givet.

Min påstand er, at denne evne til at lytte har svære kår i dag, eftersom vi lever i en kultur, der taler mere, end den lytter. Walter Benjamin beklagede i sit berømte essay om historiefortælleren tabet af opmærksomhed på historier og eventyr, der kunne være “vævet ind i det levede livs stof” som visdom.³⁾ Mangfoldigheden af tale og informationer hæmmer de sociale forståelsesprocesser. Dette skaber en tilstand, hvor vores ører så at sige bliver lydtætte, som om de var dækket af glastruder som de dobbeltisolerede vinduer, der fjerner byens støj fra de hjem, vi bor i.

Jeg vil her fokusere på Primo Levis lyttekunst ved siden af Studs

PRIMO LEVI

Terkels og Flemming Røgilds' værk gennem en udvikling af en diskussion af, hvordan vi kan fastholde verden og være opmærksom på den. Levi er muligvis det kløgtigste vidne til Holocaust, og hans forpligtelse på at lytte hænger fint i tråd med hans erfaring som vidne og overlever, men den er også et vigtigt element i hans skrivekunst. Robert Gordon hævder i sin fremragende studie af de moralske dimensioner i Primo Levis værk, at den centrale scene i hans lytningens etik er det kapitel i *Hvis dette er et menneske*, der bærer titlen 'Odysseus' sang'.⁴⁾ Bogen er en skildring af det år, Levi tilbragte som fange i Auschwitz, hvor hans evner som kemiker blev udnyttet af naziregimet i Den kemiske Kommando. Kapitlet skildrer en times pause fra koncentrationslejrens hidsige rytme.

Jean, barakkens 'Pikolo', dvs. budbringer og skriver, der havde ansvar for udførelsen og koordineringen af de praktiske rutiner, foreslår denne dag Levi, at han kan hjælpe ham med at hente dagens madration. Solskinnet og den friske luft fylder mændene med minder om livet før deres internering. Gåturen er kun på en kilometer, men på vej tilbage skal de bære en tung suppegyrde på over halvtreds kilo

på to træstænger. Under den en time lange gåtur taler de to mænd om deres hjem i Strasbourg og Torino, de bøger, de har læst, og om deres familier. Levi kommer til at tænke på Dantes *Den guddommelige komedie*, og han begynder at recitere verselinjerne fra Odysseus' sang, og fremsigelsen af disse vers, ønsket om at bringe Dantes ord ind i koncentrationslejren, antager karakter af en hektisk og uopsættelig opgave.

*Og nu, Pikolo, lyt nu alt hvad du kan,
med øre og sjæl, jeg har brug for at du
forstår:*

*'Lad Eders ædle Udspring ej sig dølge!
I skabtes ikke for som Dyr at leve,
Man at I Dyd og Kundskab skulle følge.'*

*Det var som om jeg også selv hørte det
for første gang. Som et stød i en trompet,
som Guds egen røst.⁵⁾*

Verselinjerne er ikke blot en påmindelse om det liv, han før havde, men også om, at menneskelig kommunikation kan handle om fænomener som bøger, tænkning og jagten på skønhed og viden. De er en påmindelse om, at han og Pikolo ikke blot

STUDS TERKEL

er fanger, *Häftlings*, der er defineret af det nummer, der er tatoveret på deres hud, og at der findes et univers og en tid før og hinsides pigtråden. Han fortsætter:

Pikolo beder mig om at gentage. Hvor er han dog god af sig, Pikolo. Han har opdaget at han gør mig godt. Eller måske er det mere end det. Måske har han forstået budskabet, på trods af den sjuskede oversættelse, den håndfaste og hastige kommentar. Måske har han følt at det vedrører ham selv, at det vedrører alle mennesker der kæmper en fortvivlet kamp, og os i særdeleshed. At det vedrører ham og mig, der vover at tænke over disse ting med suppestængerne hvilende tungt på vores skuldre.⁶⁾

Det handler ikke blot om, at Primo Levi føler et behov for at tale om disse ting, ligesom det heller ikke handler om, at Pikolo længes efter at forstå, hvad Dante mente. Det handler om, at de to mænd i dette øjeblik skaber deres verden på ny, om ikke andet i den time, det tager at hente og bringe suppen. Den proces, der bringer verselinjerne frem fra Primo Levis hukom-

melse, involverer begge mænd. Deres fælles arbejde skaber et kommunikativt og fælles bånd midt i koncentrationslejrens barbari og umenneskelighed. Det at tale og lytte er her en fælles, social og etisk aktivitet. Denne form for lytten er en menneskelig disposition, som Levi i lejren praktiserer som en form for overlevelsesstrategi, men også som et middel til at forblive forbundet med fortiden og også med fremtiden.

Værdien af at lytte er, at lytningen i nuet holder en bro åben mellem fortiden og fremtiden. Denne værdi er ikke mindre vigtig i dag. Lytteren – som samfundets øre – etablerer et etisk bånd til dem, der ikke høres, eller dem, hvis stemme ignoreres. Måske er forbilledet over dem alle i det 20. århundrede, hvad angår denne måde at lytte på, Studs Terkel, der døde i 2008. Terkel, der udgav mindst atten bøger om mundtligt overleveret historie og radiointerview, lagde øre til filmstjerner, store musikere og forfattere såvel som til Amerikas almindelige mænds og kvinders historier. Studs Terkel var født i New York, men forblev uløseligt forbundet med Chicago og dens indbyggere. Han hed

egentlig Louis Terkel, men tog øgenavnet 'Studs' efter James T. Farrells romanfigur Studs Lonigan. Studs Terkel var skuespiller, forfatter og impresario, men hans egentlige talent var at lytte, og hans radioudsendelser, der blev udsendt på Chicagos offentlige radiostation WFMT, gav ham både en platform for hans udviklede empati og et publikum, der var ivrige efter at høre hans samtaler. En time hver eneste hverdag interviewede Terkel en person eller en gruppe personer om deres liv direkte på radio. Denne udsendelse var på programmet i 45 år. Sociologen Howard Becker, der selv er tæt forbundet med Chicago, fortalte mig for nylig, at når Studs Terkel virkelig billigede en kommentar fra en af sine gæster, holdt han et par sekunders pause og sagde ganske enkelt "yeah", som om han nød et stykke musik af Mahalia Jackson eller Dizzy Gillespie. Optagelserne af disse mange timers interviews udgjorde grundlaget for hans bøger, der dokumenterede det glemte Amerika – som for eksempel *Division Street* (1967) og *Hard Times* (1970) – eller udgjorde et kompendium over ikke-anerkendte bidrag til samfundet som *Working* (1974) eller opfordrede amerikanere til at tale om tabuer og kaste lys over offentlige hemmeligheder, som for eksempel i bogen med den enkle titel *Race* (1992). Terkel var helt frem til slutningen af sit liv utrolig produktiv – for eksempel udgav han fire bøger, efter han var fyldt halvfems. Dette faldt sammen med bortfaldet af hans fornemste aktiv – hans høreelse. Efter Terkels død i 2008 skrev hans ven og samarbejdspartner Gary Wills: "Hvor forfærdeligt dette end ville være for os alle, var det en særlig smerte for Terkel, hvis speciale var at lytte til andre, der fortalte om sig selv. Jeg har tit siddet i en taxi med ham og beundret hans evne til at lokke hele taxachaufførens livshistorie frem, før vi nåede frem til vores bestemmelsessted."⁷⁾ Han førte samtalen videre med sine tidligere samtalepartnere, selv efter at han ikke længere kunne høre menneskelige stemmer, en etos, der ramende er beskrevet i titlen på hans sidste bog, *P.S.: Further Thoughts for a Lifetime of Listening* (2008).

København – og Social Kritik – har sin egen Studs Terkel i digteren, kultursociologen og den litterære rejsende Flemmings Røgilds. Ligesom Studs Terkel er det, der gennemsyrrer hele Røgilds' værk – fra Sydafrika til Berlin og London – hans evne til at lytte, at gøre det at lytte til en kunstform. Jeg er selv blevet interviewet mange gange af Flemming, og jeg har set ham interviewe andre, interview, der indgår i hans bøger som *Charlie Niensens Rejse: vandringer i multikulturelle landskaber* (2000). Bogen er fortalt af hans alter ego Charlie Nielsen med inspiration i Montesquieus *Persiske breve*. Charlie Nielsen er således bogens fiktive etnograf, der tager ud i verden for at opsøge kunstnere, forfattere og endda racister. Første gang, jeg mødte Flemming Røgilds, bar han sin båndoptager i den ene hånd og en stor tændstikæske i den anden. Det er tyve år siden nu. Dengang var han en inkarneret piberyger. Mens spolen i hans båndoptager drejede rundt og rundt, stoppede han igen og igen sin pibe. I interviewsituationen er Røgilds' blik præget af en indbydende og uskyldig nysgerrighed. Philip Roth skrev, at Primo Levi havde et lignende karaktertræk,⁸⁾ og jeg tror, det samme kan siges om Studs Terkel.

Et centralt element i Røgilds' metode er at optage interview eller dialoger, som han kalder dem, hvorefter han omhyggeligt selv transskriberer hvert eneste bånd, et arbejde, der kan tage mange måneder. Herefter hører han hvert eneste bånd igennem flere gange for virkelig at lade disse bidder af tid trænge ind. Han har ved hjælp af denne metode skrevet en række bøger, der spænder fra det postkoloniale London – i *Rytme, racisme og nye rødder: en bro mellem sorte og hvide* (1988) – til Sydafrika efter apartheidtiden – i *I Elefantflugens land: sydafrikanske stemmer* (1991) og de kulturelle broer, der bygges mellem indvandrere og unge danskere – i *Stemmer i et grænseland: en bro mellem unge indvandrere og danskere* (1995/1998). Det, som disse bøger demonstrerer, er, at vi ikke kan forudsætte evnen til at lytte som værende en evne, der automatisk er til stede. Røgilds' metode rummer noget af det bedste af det, vi

kunne kalde for 'båndoptager'-faget. Resultatet er en form for sociologisk poesi, der er produktet af en 'kuratering' af tale, hvor kuratoren – i dette tilfælde den sociologiske praktiker – sammensætter et kompendium af udvalgte transskriberede stemmer, der udtrykker menneskelig visdom og erkendelse.

“Du interesserer mig ikke.’ Intet menneske kan sige disse ord til et andet menneske uden at begå en grusomhed og krænke retfærdigheden”, skrev filosofen Simone Weil.⁹⁾ Dette får mig til at tænke på Coleridges gamle sømand (fra *The Rime of the Ancient Mariner*), hvis historie er forbandet, fordi ingen vil lytte til den. Primo Levi var også optaget af denne fabel på grund af sin frygt for, at folk som ham selv efter at være vendt hjem fra Auschwitz enten ville blive ignoreret eller ganske enkelt mistænkt for ikke at tale sandt. Jeg mener, at dette perspektiv også er relevant i dag i relation til Israel/Palæstina-konflikten. Debatten om britiske universiteters boykot af israelske akademikere og institutioner er netop et eksempel på dette. Personligt har jeg mange gange skiftet holdning til boykotten. Jeg vil her gerne reflektere over vigtigheden af at lytte og den skade, der kan opstå, når man vender det døve øre til. Howard Jacobson skrev i sin klumme i *The Independent*, at “et universitet, der ikke vil lytte, gør langt mere skade på sig selv, end på det universitet, det er holdt op med at lytte til”.¹⁰⁾ Jeg kan ikke, hvor ædel motivet end er, hverken etisk eller politisk tilslutte mig, at nogen vender det døve øre til andres tale, eftersom jeg mener, at vores opgave må være at udvikle en radikal opmærksomhed ikke blot på vores venner, men også på vores fjender. Studs Terkels og Flemming Røgilds’ bøger er eksempler på denne stadig gyldige pointe.

Problemet med mange politiske debatter er ikke den tvivl, de rejser, men den vished, hvormed mange ting tages for givet. At kunne tænke selvstændigt er udtryk for, at man kan leve med tvivlen i forståelsens tjeneste snarere end at leve med en vished, der blot resulterer i en bevarelse af uvidenheden. Det er ikke udtryk for tænkning at omtale hinanden

eller hinandens argumenter med grimme ord og sætte hinanden i bås. Fristelsen til at afvise ens modstanderes betragtninger ved at rubricere dem som ‘sludder’ og ‘vrøvl’ er stærk, men er af to grunde afspreget. Hvis man afviser racistiske holdninger ved at betragte dem som sludder og vrøvl, mister man samtidig mulighed for at vurdere og forstå, hvilke følelser de vækker, og for at forstå og vurdere deres udbredelse. Af denne grund kan jeg ikke længe tilslutte mig den holdning, at racister skal ties ihjel eller skal forbydes at ytre sig. Vi er nødt til at vide, hvordan en racistisk tankegang lyder. Dette er ikke det samme som at foreslå, at partier som The British National Party (BNP) eller Dansk Folkeparti gives en agtværdig plads ved det politiske bord. Det er snarere ensbetydende med at være meget opmærksom på, hvad de siger, og underkaste disse meninger en kritisk vurdering. For det at reducere en anden holdning end ens egen til det rene sludder og vrøvl etablerer fasttømrede positioner, hvor parterne i realiteten holder op med at lytte til hinanden. Det fjerner muligheden for kritik – ‘de andre’ har ikke krav på anden opmærksomhed end at blive forvist til kategorien indeholdende affald, man roligt kan smide ud.

I sin bog *Hold Everything Dear* genfortæller John Berger en samtale med en palæstinensisk mor under en konflikt ved et checkpoint. “For os er Vestens tavshed værre’ – hun nikker hen mod det pansrede køretøj [fra det israelske militær] – ‘end deres kugler’.”¹¹⁾ Edward Said skrev og talte om, at den amerikanske venstrefløj “ikke kan få sig selv til at fokusere på”, hvad der sker på Vestbredden og i Gazastriben.¹²⁾ Risikoen er, at karikaturer, misinformation og skræmmekampanjer sætter en stopper for seriøs opmærksomhed og eftertanke. Vished – eller det, som vi kan kalde for vishedens giftige atmosfære – gør os blinde og døve for andre. Det handler ikke blot om at være opmærksom på den skade, som antisemitismen påfører den kritiske indlevelsesevne, men også om at udvise en kosmopolitisk loyalitet over for retfærdigheden, i dette tilfælde en retfærdig behandling af palæstinenserne. Jeg tænker her på, hvad det kræver af palæst-

FLEMMING
RØGILDS
FOTO: INGER
SJØRSLEV

inensiske studerende at få en universitetsuddannelse, og den granskende mistænksomhed, de er underkastet, og hvor vanskeligt det er for mange af dem blot at komme til forelæsningserne.

Et relativt nyligt eksempel fra den akademiske verden i Israel illustrerer dette. I 2008 blev Nizar Hassan, en arabisk forelæser på filmstudiet på Sapir College i Negevørkenen, genstand for en tjenstlig undersøgelse, fordi han kritiserede en jødisk studerende for at møde op til timer iklædt en militæruniform og bærende på en pistol. Ledende skikkelser i det israelske militær insisterede på, at Hassan burde undskyldes og fyres, hvis han ikke var villig til dette. Rektoren fra universitetet skrev et brev til Hassan, hvor det blev stillet som krav, at Hassan i sin undskyldning "må henvise til din pligt til at udvise respekt over for det israelske militærs uniform og enhver studerendes fulde ret til at ankomme til dit klasseværelse i uni-

form."¹³⁾ Hassan, en populær lærer med stærk støtte fra sine studerende, forklarede sin modstand mod studerende i uniformer i klassen i generelle etiske termer. En af de arabiske studerende på hans hold, der var vidne til hændelsen, forklarede en journalist, at da Hassan fik øje på den studerende, der var iført uniform, "forklarede han, at alle militære uniformer – fra den israelske hær, fra Fatah eller fra Hamas – er symboler på vold, og at han ikke ville tillade dem i sit undervisningslokale [...] Nogle mennesker på universitetet er ikke klar til at acceptere de ting, han siger, fra en araber."¹⁴⁾

I universitetets overvejelser i relation til denne sag virker det tydeligt, at de ganske enkelt fortolkede Hassans motiver som en afspejling af hans palæstinensiske identitet og som en modstand mod det israelske militær som et symbol på israelsk suverænitet. Dette overraskede Hassan: "De forventede af mig, at jeg skulle være palæst-

inenseren i lokalet, og jeg nægtede at spille denne rolle. De ønskede at tro, at jeg er modstander af militæruniformen, fordi jeg er palæstinenser. Men jeg afviser uniformen, fordi den strider mod mine universelle menneskelige værdier. Jeg handlede, som jeg gjorde, som lærer og som menneske. Det, der chokerede mig, var, at komiteen nægtede at tro på, at dette kunne være mit motiv.⁷¹⁵⁾

Grunden til, at dette eksempel er i tråd med den argumentation, jeg her lægger frem, er, at den kaster lys over den måde, hvorpå visse eller fasttømrede positioner fører til en form for fatalisme, hvor ting kun kan være på den måde, som jeg/vi mener, at de er. En anden verden, hvor en palæstinenser handler ud fra en forpligtelse på generelle menneskelige værdier, er ikke en mulighed set fra dette fasttømrede perspektiv. Min pointe er, at den løgn, der er indeholdt i en sådan position, kan afsløres, hvis der praktiseres en anden form for opmærksom lytten. Hvis man tager Hassan på ordet, åbner man op for nye relationer, en mere nuanceret problemstilling og en kosmopolitisk loyalitet over for tænkningen selv.

I kølvandet på Primo Levis eksempel bør vi udvikle normer for at lytte og skærpe vores opmærksomhed. Måske ville et godt udgangspunkt være at holde op med at tale i munden på hinanden. Hvor mange gange sker det ikke i diskussioner om Israel, at de respektive stemmer, der repræsenterer de to sider, ganske enkelt ender ud i en kakofoni, hvor alle taler på én gang, og hvor hver stemme forsøger at få det sidste ord med det resultat, at der ikke er plads til egentlig tænkning? Måske kunne en anden regel for at lytte være at lytte til ens egen stemme med henblik på at udvikle en lettere modvilje mod den. Dette kan skabe en situation, hvor ens egen tale er mere velovervejet, omsorgsfuld og behersket. Ligesom fortælleren i Primo Levis roman, der må bekæmpe impulsen til at afbryde, er det første princip at afstå fra udbrud og bugtaleri.

Den primære lære, vi kan drage af Primo Levis eksempel, og som også er indeholdt i Studs Terkels og Flemming Røgilds' værk, er, at det at lytte ikke blot

handler om kommunikation. I 'Odysseus' sang' præsenteres vi for en alternativ måde at være sammen på, der realiseres ved, at to mennesker lytter til hinanden. Denne aktive lytten skaber en anden form for sociale relationer og i sidste ende en ny form for samfund, om så kun for en times tid. På lignende vis indeholder Studs Terkels og Flemming Røgilds' bøger ikke blot de uhørtes stemmer – de formidler samtidig et værdisæt med fokus på, hvordan man kan være sammen med udgangspunkt i en fælles nysgerrighed og forståelse, om end ikke altid enighed. For mig ser det ud til, at den tålmodige opmærksomhed, som disse forbilleder ud i kunsten at lytte udviser, kun sjældent er til stede i dag. Den værdi, som den hastige udbredelse af information i dag omfattes af, vinder – fra avisernes redaktionslokaler til universiteternes undervisningslokaler – frem på bekostning af tænkningens dybde. Midt i den tilsyneladende komplicerede karakter af verdens problemer – i Mellemøsten og andre steder – er der i dag mere end nogensinde brug for den dyd, der kommer til udtryk i Primo Levis, Studs Terkels og Flemming Røgilds' værk.

Oversat af Joachim Wrang efter Les Back: 'The Art of Listening', marts 2010.

Les Back er professor i sociologi ved Goldsmiths College, University of London. Han har publiceret andre varianter af denne artikel i New Humanism og Street Signs. Se The Listeners. New Humanism, July/ August, 2010 og The Artisans of Attentiveness i Street Signs, CUCR, Goldsmiths College, Autumn 2010. Se ivotrigt Les Back Sociologisk lytten, Social Kritik nr 100 og Les Back The art of listening, Oxford, Berg. 2007.

*) Forslaget om en akademisk boykot af israelske universiteter blev først rejst d. 6. april 2002 i et åbent brev til The Guardian skrevet på initiativ af Steven og Hilary Rose, professorer i henholdsvis biologi ved The Open University og socialpolitik ved University of Bradford. Den 22. april 2002 besluttede Council of Association of University Teachers (AUT) at boykotte to israelske universiteter: Haifa Universitet og Bar-Ilan Universitet. AUT's beslutning blev bl.a. foranlediget af en opfordring til boykot fra næsten 60 palæstinensiske akademikere og andre. Efter pres fra de akademikere, der var imod en boykot, blev forslaget om at boykotte disse universiteter droppet. Ved den årlige konference i maj 2009 for en nyligt dannet fagforening for britiske universitetslærere (University and College Union) blev der igen vedtaget en resolution om at boykotte israelske akademikere og akademiske institutioner.

NOTER:

1. Primo Levi, *The Wrench*, Abacus, London 1986, s. 35.
2. Ibid.
3. Walter Benjamin, *Fortælleren og andre essays*, Gyldendal, København 1996, s. 41.
4. Robert Gordon: *Primo Levi's Ordinary Virtues: From Testimony to Ethics*, Oxford University Press, Oxford 2001.
5. Primo Levi, *Hvis dette er et menneske*, Forum, København 2003, s. 133.
6. Ibid.
7. Gary Wills, 'He interviewed the nation', *The New York Review of Books*, d. 18. december 2008, s. 53.
8. Philip Roth, 'Philip Roth talks to the Italian writer Primo Levi about his life and times', *London Review of Books*, vol. 8, no. 18, d. 18.-23. oktober 1986, s. 17-19.
9. Simone Weil, 'Human personality', i George A. Panichus (ed.), *The Simone Weil Reader*, David McKay Company, New York 1997.
10. Howard Jacobson, 'Those who boycott Israeli universitets are doing intellectual violence to themselves', *The Independent*, d. 14. juli 2007.
11. John Berger, *Hold Everything Dear*, Verso, London 2007, s. 8.
12. Edward Said, *Power, Politics and Culture: Interviews with Edward Said*, Bloombury, London 2004, s. 326.
13. Jonathan Cook, 'Honour the Israeli army uniform', lecturer told', *Counterpunch* <http://www.counterpunch.com/cook02292008.html>.
14. Ibid.
15. Ibid.